

2. Комлева Н. А. Геополитическое сжатие / Н. А. Комлева // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 2. – С. 61-65.

3. Панарин А. С. Философия политики / А. С. Панарин – М.: «Наука», 1994. – 201 с.

4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? / С. Хантингтон // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33–48.

Шульгина М. В. Предпосылки и истоки цивилизационной геополитики.

Рассматриваются проблемы возникновения цивилизационной геополитики как науки, ее истоки, предпосылки становления и актуальность ее прикладного характера для современного мироустройства. Описаны идейные течения цивилизационной геополитики, а также факторы, выдвинувшие ее на передний план, в особенности, после завершения «холодной войны». Особое внимание уделено концепции С. Хантингтона, а также историческим условиям ее происхождения.

Ключевые слова: геополитика, цивилизация, пространство, цивилизационная геополитика, С. Хантингтон.

Shulgina M. Background and origins of civilization geopolitics.

The problems of origin of civilization geopolitics as sciences, its sources, becoming pre-conditions and actuality of its applied character for modern world order are examined in the article. The ideological flows of civilization geopolitics, and also factors, pulling out it on a foreground, are described, in particular case after completion of «cold war». The special attention is spared to S. Huntington conception, and also to the historical terms of its origin.

In the article talked that a situation, arising up as a result of drastic alternations on a world political arena after disintegration of the socialistic system, was in a great deal instrumental in the crisis of before prevailing theories - by a structure and tekhnocratic, that was instrumental in an address to other theories, in particular by civilization.

In the article preconditions of origin of civilization geopolitics are examined as a scientific flow. Exactly geophilosophy became the scientific pre-flow of civilization geopolitics. The looks of Leont'ev, Danilevskiy, Shpengler and Toynbi, are examined in the article, which talked about the origin of civilization approach as appropriate phenomenon in development of modern global world order.

Except for personality descriptions of the authors playing a role in becoming of civilization approach mentioned above, in the article examined descriptions of that epoch the representatives of which they were.

After World war II Soviet Union and east states (Japan and China) again got leading roles on the arena of worldwide policy, but not within the framework of the western world. New correlation of forces in the international arena pulled out the problem of contacts between civilizations.

By actual research material for writing of this work did the publication of S. Huntington «The Clash of civilizations?», in which analyze historical preconditions of becoming of civilization geopolitics and its practical value are for international relations.

Exactly after completion of «cold war» changes happened in authentication of people, for them all bole becomes important not class, political, legal, and cultural authentication. In this period civilization geopolitics purchased the special actuality as the applied discipline. The world and global policy became multipolar and polycivilizational.

Thus, S. Huntington came to the conclusion, that all human history is history of civilizations which acquire all greater value presently.

Keywords: geopolitics, civilization, space, civilization geopolitics, S. Huntington.

Надійшла до редколегії 21.01.2013 р.

УДК 323:321

Г. В. Щолокова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЄВРОПЕЙСЬКА ПУБЛІЧНА СФЕРА: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Розглядаються основні підходи до визначення сутності європейської публічної сфери, аналізується проблема її співвідношення із публічними сферами країн, які входять до складу ЄС.

Ключові слова: європейська публічна сфера, європейський демос, наднаціональна ідентичність, європеїзація національних публічних сфер держав-членів ЄС.

Європейська публічна сфера все частіше стає предметом уваги вчених. При цьому, саме питання щодо наявності європейської публічної сфери, з одного боку, є дискусійним (частина дослідників говорить про її відсутність), а з іншого – важ-

ливим, адже воно пов'язано із формуванням загальноєвропейської колективної ідентичності як ідейної основи процесу європейської інтеграції. Ще одним визначально важливим проблемним аспектом, який має безпосереднє відношення до становлення наднаціональної публічної сфери, є так званий «демократичний дефіцит» ЄС. Цікаво, що питання щодо співвідношення цих феноменів передбачає два можливих варіанти відповіді: (1) наявність функціонуючої дійсно панєвропейської (тобто такої, що розглядається у цій якості населенням всіх країн-учасниць ЄС) сфери веде до формування загальноєвропейського демосу та збільшення його значимості з точки зору впливу на функціонування цього інтеграційного об'єднання як чинник підвищення його демократичної легітимності; (2) існування панєвропейського демосу є однією із ключових передумов утворення наднаціональної публічної сфери. При цьому, процес становлення населення країн ЄС в якості народу (в класичному його розумінні) за оцінками різних дослідників або взагалі не має місця (зважаючи на те, що Євросоюз не є державою-нацією), або відбувається дуже повільно. Таким чином, розгляд двох феноменів – панєвропейська публічна сфера та наднаціональний демос – в єдиному дослідницькому ракурсі веде до висновку щодо проблематичності становлення першого із них.

На нашу думку, можливе вирішення цієї проблеми знаходиться у такій площині: чи можемо ми говорити про ЄС як про політичну систему? Негативна відповідь дозволяє дійти висновку щодо функціонування в межах ЄС різних національних публічних сфер, які не варто розглядати у системному вимірі (як єдиний простір). У свою чергу, визнання Євросоюзу в якості політичної системи, яка, безумовно, має свою специфіку (в порівнянні із класичними національними політичними системами), дає можливість вивчати його як «особливу» наднаціональну публічну сферу.

Якщо звернутися до аналізу наукових публікацій, присвячених даній проблематиці, то перш за все необхідно зазначити, що визначення змісту поняття «публічна сфера» у науковому дискурсі пов'язується із ім'ям німецького вченого Ю. Габермаса [1], підхід якого називають нормативним.

Багато дослідників, насамперед західних (Ю. Герхардс, К. Едер, Дж. Ербе, Е. О. Еріксен, Р. Купманс, Т. Ріссе, М. Ван де Стіг, Х.-Ю. Тренз, Ф. Шлезінгер, Дж. Е. Фоссум), звертаються до вивчення європейської публічної сфери. Проте вони дотримуються різних (іноді навіть протилежних) точок зору щодо даної проблематики. Зважаючи на це, можливо констатувати, що питання комплексного аналізу сутності європейської публічної сфери та її впливу на функціонування ЄС не є розробленим достатньою мірою.

Отже, метою цього дослідження виступає вивчення та узагальнення наявних підходів щодо тлумачення сутності європейської публічної сфери та визначення її основних характеристик, що впливають на розвиток європейського інтеграційного процесу.

Представлені науковою літературою визначення європейської публічної сфери та пропонувані емпіричні індикатори вимірювання її наявності різняться. Проте комунікацію можливо визначити в якості спільного «мірила» для всіх визначень [3, с. 9].

Необхідно підкреслити, що при вивченні проблем розвитку наднаціональної публічної сфери ЄС значна увага приділяється емпіричним показникам, що говорять про, по-перше, її дискусійний статус (йдеться про полеміку щодо її наявності) та, по-друге, виокремлення дихотомії «нормативність – емпіричність».

Так, науковці вказують на три можливі напрями досліджень європейської публічної сфери: «утопічний», «елітистський» та «реалістський». У межах першого напрямку увага фокусується на вивченні передумов становлення «справжньої» європейської публічної сфери, яка є важливою та необхідною. У рамках другого напрямку вивчаються «сегментовані транснаціональні публічні сфери». Представники «реалістського» напрямку (вже зважаючи на саму його назву) вказують на ідеалістичний характер тлумачення європейської публічної сфери, як єдиної та монолітної, та пропонують говорити про «європеїзовані» національні публічні сфери держав-членів ЄС [4, с. 9–12].

Дана класифікація є важливою в контексті вивчення європейської публічної сфери з точки зору названої вище дихотомії. Так, у рамках нормативного («утопічного») підходу наднаціональна публічна сфера виступає в якості малодосяжного ідеалу, тоді як емпіричний («реалістський») підхід вказує на те, що вона представляє собою поєднання європеїзованих національних публічних сфер. «Елітистський» підхід теж можна охарактеризувати як емпіричний.

Наукове осмислення панєвропейської публічної сфери набуває міждисциплінарного характеру: дана проблематика вивчається в межах різних галузей знань (комунікативні дослідження, політична наука, соціологія, історія) [3, с. 10].

Міждисциплінарність, на нашу думку, можливо назвати однією із основних характеристик при вивченні наднаціональної публічної сфери ЄС, що пояснюється, як складністю дослідження особливостей цього феномену (зміст якого необхідно визначити), так й самим його характером. Йдеться про те, що панєвропейська публічна сфера значним чином впливає на функціонування ЄС у різних аспектах, ключовий із яких – пошук оптимального співвідношення наддержавної та національної складових інтеграційного процесу.

У науковій літературі усталеною є ще одна класифікація. Виокремлюють два основні підходи до визначення сутності європейської публічної сфери, які є результатом сучасних емпіричних досліджень. У рамках першого – вона «вимірюється» тим, наскільки часто поняття (концепти) «Європа», «європейські інститути», «європейські справи» використовуються у медіа. При чому при зверненні до цього підходу при оцінці наднаціональної публічної сфери «європейські питання» «програють» (з точки зору присвячення їм уваги у ЗМІ країн-членів Євросоюзу) питанням, що мають національне, регіональне або локальне змістове наповнення. За умов використання другого підходу (європейська публічна сфера аналізується у контексті розгляду в ЗМІ окремих питань, які стосуються ЄС) очевидним стає те, що в рамках національних публічних сфер «європейські питання» не тільки обговорюються «одночасно та при однаковому рівні уваги», але й «структуруються» подібним чином у національних медіа, що веде до утворення «...подібних схем інтерпретації та сенсових структур». Поєднання цих двох підходів призводить до парадоксального результату: питання, пов'язані з Європою та ЄС, не привертають дуже значної уваги національних медіа, але у випадку коли ЗМІ країн-членів присвячують свою увагу «європейським питанням», вони роблять це, використовуючи подібні ракурси, незважаючи на національні передумови [5, с. 2–3].

Ці два підходи, на перший погляд, видаються близькими за своїм змістом, проте в них закладено принципово різне тлумачення. Так, у рамках першого підходу йдеться про усталений та значимий статус «загальноєвропейського» в комунікативних просторах країн Євросоюзу, що на даному етапі розвитку європейського інтеграційного процесу доцільно розглядати лише у площині нормативності. Якщо ж аналізувати європейську публічну сферу, виходячи з постулатів другого підходу (який, на нашу думку, є емпіричним за своїм змістом), то в даному випадку можливо говорити лише про наявність (для порівняння: значимість, усталеність) загальноєвропейської тематики в національних комунікативних просторах, яка обумовлюється актуальністю та значимістю «європейських питань» для держав, що входять до складу ЄС, але при цьому наявні й подібні «структури інтерпретації» «європейських питань».

До того ж, сама проблема осмислення об'єднаної публічної сфери ЄС багато в чому визначена можливістю її емпіричного аналізу за допомогою різних показників. Отже, науковці говорять про такі емпіричні індикатори, що використовуються при її вивченні: «... (1) увага національних медіа до політики Євросоюзу, (2) схожість між висвітленням у медіа європейських питань у різних державах-членах, (3) комунікативний обмін між національними публічними сферами та (4) конструювання європейської ідентичності» [3, с. 13].

Публічна сфера виникає в процесі публічного обговорення людьми дискусійних питань. Утворення політичної спільноти є результатом цього процесу [5, с. 5].

Таким чином, публічна сфера конститується шляхом публічної дискусії. Вихо-

дячи з цього, дослідники виокремлюють умови (визначаючи їх в якості ідеальних) її проведення:

«1 якщо та коли наявні спільні (європейські) теми, які одночасно та при однаковому рівні уваги обговорюються у рамках національних публічних сфер та медіа;

2 якщо та коли подібні точки зору, сенсові структури та патерни інтерпретації використовуються у рамках національних публічних сфер та медіа;

3 якщо та коли транснаціональна спільнота комунікації виникає, в якій промовці та слухачі визнають один одного в якості легітимних учасників у спільному дискурсі» [5, с. 1].

Отже, варто констатувати необхідність трьох умов, лише за наявності яких можливо говорити про функціонування наднаціональної публічної сфери ЄС. Проте важливо ще раз наголосити на тому, що йдеться саме про ідеальний характер названих умов. Зважаючи на це, проблему побудови європейської публічної сфери необхідно розглядати знов-таки у нормативному вимірі. При цьому необхідно звернути особливу увагу на такий аспект: при вивченні лише двох перших умов має місце емпіричне тлумачення. Тобто наявність/відсутність «транснаціональної спільноти комунікації» є критерієм розмежування у дихотомії «нормативність – емпіричність». А це, в свою чергу, знову повертає нас до проблеми становлення загальноєвропейських «ми-перспективи» та демосу.

Необхідні для виникнення європейської публічної сфери умови можуть бути класифіковані наступним чином: «культурні концепції» (мова ведеться про такі чинники, як «...історичний досвід і традиції, історичні образи та національні ідентичності»), «інституційні/інфраструктурні концепції» (йдеться про «... організаційну інфраструктуру політичних організацій та медіа») й «дискурсивні/процесуальні концепції» (увага фокусується на транснаціональних комунікативних процесах) [3, с. 9].

У рамках дослідження ЗМІ (як одного із основних аспектів вивчення європейської публічної сфери) виокремлюються два основні напрямки розвитку наднаціональної публічної сфери: (1) панєвропейські медіа розглядаються як механізм її формування, (2) вивчення можливості європеїзації національних публічних сфер. Причому в західному науковому дискурсі усталеною є думка, що з точки зору практичної реалізації перший варіант значно поступається другому. Так, Х.-Ю. Тренз зазначає: «... взаємодія між спеціалізованими публічними сферами та широким загалом не потребує європейських ЗМІ, а може бути досягнута національними медіа» [3, с. 11–12].

Необхідно підкреслити, що феномен європейської публічної сфери органічно пов'язаний із національними публічними сферами країн ЄС. Характер даної взаємодії є дискусійним, проте, на нашу думку, сама вона є очевидною як з точки зору європеїзації національних публічних сфер, так і в зворотному напрямі (йдеться про вплив останніх на становлення наднаціональної панєвропейської публічної сфери).

Отже, доцільним є виокремлення наступних варіантів співвідношення панєвропейської та національних публічних сфер: (1) «націоналізація» (domestication) панєвропейської публічної сфери, (2) європеїзація національних публічних сфер, (3) їх органічний взаємовплив. Більшість науковців вважає, що другий варіант найбільшою мірою відповідає сучасним реаліям.

Західні вчені запропонували «багатовимірну модель європеїзації публічних сфер», виокремивши чотири виміри європеїзації: (1) «моніторинг врядування» (йдеться про національні внутрішні дебати щодо інститутів та політик ЄС); (2) взаємна увага до національних публічних дискурсів; (3) «дискурсивний обмін, що включає обмін думками та аргументами через національні кордони»; (4) «колективна ідентифікація з Європою як індикатор для розвитку спільної європейської перспективи». Цікаво, що сама назва моделі вказує на її відмінність від «класичного» варіанта – європейська публічна сфера. Йдеться про «...тлумачення європейської публічної сфери не у термінах об'єднаної публічної сфери, а європеїзації різних національних публічних сфер» [6, с. 4].

При цьому автори визначають європеїзацію як «...багатовимірний та поступовий процес, який тим чи іншим шляхом розширює публічний дискурс за межі національних просторів» [6, с. 4]. Отже, одним із важливих аспектів дослідження наднаціональної публічної сфери ЄС виступає вивчення процесу європеїзації.

Таким чином, проблема співвідношення публічних сфер ЄС у цілому та його країн-членів є однією із основних при вивченні даної проблематики. При цьому її, на нашу думку, варто розглядати як один із аспектів значно більш ширшого за своїм характером питання оптимальної взаємодії наддержавної та національної складових європейського інтеграційного процесу, що виступає одним із визначальних чинників, звернення до розгляду якого дозволяє адекватно зрозуміти його сутність. Прикладів можливо назвати чимало: євроскептицизм, бачення подальшого майбутнього ЄС (зокрема, процес його розширення), проблема ефективності процесу прийняття рішень на наднаціональному рівні, «демократичний дефіцит» та формування загальноєвропейської колективної ідентичності тощо.

Особливу увагу треба звернути на те, що кожен із вказаних «проблемних вузлів» розвитку ЄС на сучасному етапі визначається в тому числі невирішеністю проблеми становлення європейської публічної сфери (як в емпіричному, так і в нормативному її тлумаченні). Наведемо приклад: «... нові члени ЄС навіть більше, ніж старі європейці, зацікавлені у практичній реалізації ідеалів європейської публічної сфери та європейської ідентичності. Для них це перспектива у майбутньому сформувавши бажану систему рівноправних відносин у новій європейській співдружності» [2, с. 422].

В якості висновку необхідно зазначити наступне. Аналіз поняття європейської публічної сфери, на нашу думку, є ключовим аспектом розгляду особливостей розвитку європейського інтеграційного процесу на сучасному етапі. Важливим кроком у напрямі розуміння сутності наднаціональної публічної сфери ЄС є її порівняння з відповідними сферами його держав-членів. Звернення до такого компаративного аналізу дає можливість визначити сутнісні риси першої.

Отже, основними характеристиками наднаціональної європейської публічної сфери виступають: (1) її «недобудований» (у порівнянні із національними публічними сферами) характер, (2) її сутність визначається дихотомією «нормативність – емпіричність», критерієм розмежування яких виступає наявність/відсутність наднаціональної спільноти комунікації – тобто загальноєвропейського народу як носія колективної ідентичності, (3) ефективне функціонування панєвропейської публічної сфери можливо розглядати лише в контексті її взаємодії із публічними сферами держав, що входять до складу ЄС.

Бібліографічні посилання

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство / Ю. Габермас. – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
2. Пасісниченко А. В. Формування європейської публічної сфери: проблеми дискурсу / А. В. Пасісниченко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Випуск 16. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – С. 421–426.
3. An Overview of Research on the European Public Sphere (updated version) [Електронний ресурс] / Ch. Bärenreuter et al. // EUROSPPHERE Working Paper Series. Online Working Paper. – 2009 – № 3 – 29 p. – Режим доступу: http://eurospheres.org/files/2010/08/Eurosphere_Working_Paper_3_Barenreuter_etal.pdf
4. de Vreese C. H. The EU as a public sphere [Електронний ресурс] / C. H. de Vreese // Living Reviews in European Governance, Vol. 2 (2007), № 3. – Режим доступу: <http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2007-3/download/lreg-2007-3Color.pdf>
5. Risse Th. An Emerging European Public Sphere? Theoretical Clarifications and Empirical Indicators [Електронний ресурс] / Th. Risse. – Режим доступу: http://userpage.fu-berlin.de/~atasp/texte/030322_europe_public.pdf
6. Segmented Europeanization. The Transnationalization of Public Spheres in Europe: Trends and Patterns [Електронний ресурс] / M. Brüggemann et al. // TranState Working Papers. – № 37 – 26 p. – http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2012/4078/pdf/AP_037_2006.pdf

Щелокова А. В. Европейская публичная сфера: основные характеристики.

Рассматриваются основные подходы к определению сущности европейской публичной сферы, анализируется проблема ее соотношения с публичными сферами стран, которые входят в состав ЕС.

Ключевые слова: европейская публичная сфера, европейский демос, наднациональная идентичность, европеизация национальных публичных сфер государств-членов ЕС.

Shchelokova A. European public sphere: key features.

A European public sphere is analyzed in details. The problem of (non-) existence of a European public sphere is defined as the subject of wide speculation in scientific literature. Particular emphasis is placed on the EU 'democratic deficit' problem and its connection with the supranational public sphere formation. It is accentuated that studies on a pan-European public sphere has an interdisciplinary character. The problem of normative and empirical understanding is considered in the context of an emerging supranational public sphere in the EU. From this point of view three strands of research ('the Utopian', 'the Elitist', 'the Realist') are scrutinized. Besides two main empirical approaches to a problem of defining the essence of transnational public sphere are closely examined: (1) media attention to the European affairs; (2) different aspects of the EU functioning as a subject of deliberation in national media. Hence the question of correlation (during deliberation in media) of European affairs and national issues is studied as crucial. Proper attention is devoted to the problem of empirical measurement of a European public sphere. At the same time mention is made of its normative conceptualizations (mainly the theory of J.Habermas). It is accentuated the importance of designation of the pre-conditions for the emergence of a pan-European public sphere. At that a transnational 'community of communication' is viewed in light of the problem of a European demos and its collective identity formation. An important part of this research is the issue of the Europeanization of national public spheres of the EU member states. Multidimensional model of the Europeanization of national public spheres is thoroughly studied. As the result of this analysis the problem of proper interaction of a pan-European and national public spheres is defined as a principal prerequisite for its effective functioning. As a conclusion the essential characteristics of transnational public sphere of the EU are designated.

Keywords: a European public sphere, a European demos, a supranational identity, the Europeanization of national public spheres of the EU member states.

Надійшла до редколегії 21.01.2013 р.